

**САЦЫЯЛЬНАЯ МАБІЛЬНАСЦЬ
СЕЛЬСКАГА НАСЕЛЬНІЦТВА БССР
ВА ЁМОВАХ КАЛЕКТЫВІЗАЦЫІ Ё ЗАХОДНІХ АБЛАСЦЯХ
БССР (НА ПРЫКЛАДЗЕ САЦЫЯЛЬНАЙ ГРУПЫ КУЛАКОЎ)**

А. Дз. Русін

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, г. Мінск;

rusin19972206@mail.ru;

наук. кір. – А. Г. Каханоўскі, д-р гіст. навук, праф.

У дадзеным артыкуле раскрываецца сацыяльная мабільнасць групы кулакоў падчас правядзення калектывізацыі ў заходніх абласцях БССР. Аднясенне гаспадаркі да ліку кулацкіх прыводзіла да сацыяльнага падзення кулака, паколькі ва ўмовах будаўніцтва калгаснай сістэмы прадстаўнікі дадзенай групы лічыліся класавымі ворагамі.

Ключавыя словы: кулакі; сацыяльная мабільнасць; сацыяльнае падзенне; калектывізацыя.

Сацыяльная група «кулацтва» існавала яшчэ да рэвалюцыі 1917 г. Тэрмінам «кулак» называлі ў перыяд пасля рэформы 1861 г. сяляніна, які займаўся ліхварствам, продажам тавараў і выкарыстаннем наёмнай працы. Партыя бальшавікоў як у перыяд да 1917 г., так і пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. ставілася да «кулакоў» негатыўна. В. І. Ленін размяжоўваў «серадняка» і «кулака» па выкарыстанні наёмнай працы. Менавіта «кулакі» займаліся выкарыстаннем наёмнай працы. Сацыяльная група «кулацтва» не з'яўляецца спецыфічнай толькі для заходніх абласцей БССР. Пры правядзенні калектывізацыі ў канцы 1920 – пачатку 1930-ых гг. савецкая ўлада вяла актыўную барацьбу з «кулацтвам» на тэрыторыі ССРСР. У заходніх абласцях БССР, заходніх абласцях УССР, Эстонскай ССР, Літоўскай ССР, Латвійскай ССР, Малдаўскай ССР калектывізацыя сельскай гаспадаркі стала праводзіцца пасля заканчэння Вялікай Айчыннай вайны [2, с. 44].

Для вывучэння сацыяльнай мабільнасці «кулацтва» неабходна вывучыць крытэрыі, па якіх сялянскае гаспадарка адносілася да дадзенай катэгорыі. Каб прызнаць гаспадаркі «кулацкага» патрабавалася наяўнасць некалькіх крытэраў: выкарыстанне наёмнай працы, здача сельскагаспадарчых машын у арэнду, скупка сельскагаспадарчай прадукцыі з мэтай наступнага перапродажу, спекуляцыя ў гады нямецкай акупацыі, супрацоўніцтва з нямецка-фашысцкімі акупантамі. Крытэры былі прыняты 6 верасня 1947 г. Пастановай Савета Міністраў БССР. З верасня 1947 г. была пачата праца па складанні спісаў «кулацкіх» гаспадарак. Прыкладам «кулацкага гаспадаркі» выступае гаспадарка К. І. Шыдлоўскага з в. Чэхі Хохловско-

го сельсавета Маладзечанскай вобласці. У дадзеным гаспадарцы было 5 га раллі, 1 га лугі, 1, 5 га перелога, 1 карова, 2 цялят, 3 свінні, малатарня, а таксама сістэматычна ўжываўся наёмны сезонны праца [3, с. 66–68].

На практыцы аднясенне гаспадаркі да кулацкому выклікала шмат цяжкасцяў, аб чым сведчаць дакументальныя крыніцы. У Нясвіжскім раёне Баранавіцкай вобласці за 1947 г. з разраду «кулацкага» было выключана 52,1 % гаспадарак, а ў 1948 г. – 41,3 %. Высокія лічбы выключэнняў з разраду «кулацкага» гаспадарак тлумачацца правядзеннем праверак, у ходзе якіх высвятлялася рэальнае становішча спраў у сялянскіх гаспадарках [4, с. 79–88].

Існавала практыка адвольнага ўключэння сялянскіх гаспадарак у разрад «кулацкага». У Радунском раёне пры правядзенні ў 1949 г. да «кулацкага» адносілі ўсе гаспадаркі, якія не жадалі ўступаць у калгасы. Аднак падобная практыка мясцовых кіраўнікоў асуджалася вышэйшым партыйным кіраўніцтвам БССР, што дазваляла некаторым людзям, якіх несправядліва аднеслі да кулакам, даказаць сваю правату.

Складанасці з аднясеннем да разраду «кулацкага» гаспадарак былі ва ўсіх рэгіёнах заходніх абласцей БССР. У Ганцавіцкім раёне ў 1949 г. было 38 падобных гаспадарак, але пасля праверкі на момант 15 кастрычніка 1949 г. 10 гаспадарак былі выключаны з разраду «кулацкага». Згодна з дакладнай запіскі ад чэрвеня 1950 г. ў Ганцавіцкім раёне было несправядліва аднесена да «кулацкага» 52 гаспадаркі, у Пінскім – 44, у Столінскім – 44 [2, с. 33–37].

Аднак назіраецца і зваротная тэндэнцыя. Кіраўнік Главзаготсортзерно па Вілейскім раёне М. І. Мацюшонок сфабрыкаваў даведку аб тым, што сялянскае гаспадарка Шупенька не з'яўляецца «кулацкага», а значыць павінна абкладацца меншым падаткам.

Вертыкальная мабільнасць сацыяльнай групы «кулакi» ў заходніх абласцях БССР пры правядзенні калектывізацыі часцяком мела сыходны характар. Сацыяльная група «кулацтва», згодна са Статутам аб сельхозартелі не магла ўступаць у калгасы. Немагчымым, з юрыдычнага пункту гледжання, было ўступленне ў арцель асоб, якіх пазбавілі выбарчых правоў. Узмацненне барацьбы з «кулакамі» на працягу 1947–1948 гг. прывяло да павелічэння падатковага абкладання «кулацкіх» гаспадарак. У выпадку нявыплаты падаткаў датычныя да гэтага асобы падвяргаліся суду. Адным з відаў пакарання было пазбаўленне выбарчага права.

Найбольш распаўсюджаным сярод «кулакоў» было сацыяльнае падзенне па прычыне крымінальнага пераследу. Згодна з дакументальным крыніцам, «кулакi» асуджаліся па артыкулах 93,94 КК БССР у ад 1928 г.

Артыкул 93 ставілася да катэгорыі Б «Іншыя злачынствы супраць парадку дзяржаўнага кіравання» і ўжывалася за дзеянні, звязаныя з неплацяжом падаткаў і збораў.

Пры пакаранні «кулакоў» ўжывалася 34 артыкул КК БССР, якой прадугледжвалася поўнае або частковае паражэнне ў правах. Пад поўным паразай у правах мелася на ўвазе: права абіраць і быць абраным дэпутатам, права займаць выбарныя пасады, права на ганаровыя званні, пазбаўленне бацькоўскіх правоў, права на пенсіі, якія выдаюцца ў парадку сацыяльнага страхавання і дзяржаўнага забеспячэння, і на дапамогу па беспрацоўі, якое выдаецца ў парадку сацыяльнага страхавання. У некаторых выпадках існавала частковае паражэнне ў правах, пры якім чалавек пазбаўляўся аднаго або некалькіх правоў, але не ўсіх адначасова. У якасці прыкладу выступае судовы прысуд М. П. Бохану, асуджанаму па артыкуле 93 на 8 гадоў пазбаўлення волі і паразы ў правах на 3 гады за нявыплату падаткаў [3, с. 144–155].

Нягледзячы на тое, што фармальна было немагчыма прымаць у калгасы «кулакоў», да 1949 г. такія выпадкі мелі месца ў заходніх абласцях БССР. Па інфармацыі Смаргонскага райкама КП(б)Б ад лістапада 1948 г. «кулакі» С. А. Богдан, М. В. Страшынскі былі прынятыя ў калгасы, нягледзячы на іх прыналежнасць да кулацка-заможнай часткі. У некаторых выпадках назіралася адначасовая прыналежнасць да калгасам і да «кулакоў». Спробы ўступлення «кулакоў» у калгасы можна разглядаць як адну з жыццёвых стратэгіяў выжывання, ва ўмовах новай палітыкі савецкай улады [2, с. 56–57].

Найбольш радыкальным рашэннем «кулацкага» пытання было перасяленне сем'яў «кулакоў». Высяленне «кулацкага» сем'яў ажыццяўлялася яшчэ ў 1949 г. Па падлікам даследчыка В. І. Навіцкага за другое паўгоддзе 1949 г. у Сібір ці Казахскую ССР было выселена каля 3400 «кулацкіх» сям'яў. Мэтанакіравана «кулацкі» пытанне вырашалася на ўзроўні Савета Міністраў БССР у верасні 1951 г. Згодна з планам, прадугледжвалася выселіць на тэрыторыю Паўднёва-Казахстанскай вобласці 1375 «кулацкіх» сем'яў агульным лікам у 6064 чалавек. 7 красавіка 1952 г. гэтым пытанні Савет Міністраў БССР выдаў Пастанову Савета Міністраў БССР ад 7 красавіка 1952 г., якое давала канкрэтную інструкцыю, як дзейнічаць мясцовым уладам у дачыненні да «кулакоў». Для высялення складаліся спісы «кулацкага» сем'яў, якія вялі варожую антыкалгасную дзейнасць. Калі ж кіраўнік «кулацкай» сям'і ўжо адбываў пакаранне, то пасля адбыцця ён накіроўваўся на спецпасяленне па месцы пражывання яго сям'і. Аднак у Пастанове быў пункт 5, згодна з якім не павінны былі высяляцца «кулацкія» сем'і, у якіх члены ўдзельнічалі ў Вялікай Айчыннай вайне, мелі дзяржаўныя ўзнагароды, былі актыўнымі ўдзельнікамі партызанскага руху. Такім чынам,

Пастанова Савета Міністраў БССР ад 7 красавіка 1952 г. вызначыў парадак і механізм высялення «кулакоў» і іх сем'яў, а таксама ўстанавіла тыя выпадкі, калі высяленне іх было немагчыма. Магчымасць застацца на старым месцы жыхарства давалася ў сілу ўзросту і прыстасаванні да працы, а таксама ўлічваліся асаблівыя заслугі перад савецкай уладай. Усяго ж, перасяленню падвяргалася 56 % «кулацкага» гаспадарак у Мінскай вобласці, 56 % у Брэсцкай, 88 % у Гродзенскай, 70 % у Маладзечанскай. Агульны паказчык па заходніх абласцях БССР склаў каля 70 %. Падчас высялення 1952 г. на тэрыторыю Паўднёва-Казахстанскай вобласці выпраўляліся сыны «кулакоў», якія маглі працаваць у калгасах [1, с. 232–244].

Падрэзанае разгляд працэсаў рэабілітацыі «кулакоў» і членаў іх сем'яў, якія пачаліся пасля смерці І. В. Сталіна 5 сакавіка 1953 г. дае падставу казаць аб тым, што працэс аднаўлення ў правах праходзіў павольнымі тэмпамі, з правядзеннем індывідуальнай праверкі па кожнаму хадайніцтве. З колькасці фактычна выселеных у 1952 г. 1303 сем'яў «кулакоў» на момант 1956 г. хадайніцтва на вяртанне з адмысловых паселішчаў падавала 489 сем'яў або 37 % ад агульнай колькасці выселеных. У выніку разгляду задаволена ў 1956 г. былі хадайніцтвы 164 сем'яў з лікам членаў у 367 чалавек, а 325-ці спецпоселенцам было адмоўлена [1, с. 232–245].

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Аграрные преобразования в Молодечненской области 1944–1953 гг. Документы / сост. Н. А. Бондаренко [и др.]. – Минск: НАРБ, 2003. – 438 с
2. *Барадач, Г. А.* Калектывізацыя сельскай гаспадаркі ў заходніх абласцях Беларускай ССР / Г.А. Барадач, К.І. Дамарад. – Мінск: Дзярж. выд-ва БССР «рэдакцыя сацыяльна-эканамічнай літаратуры», 1959. – 165 с.
3. *Белозорович, В. А.* Западнобелорусская деревня в 1939–1953 годах: Монография / В. А. Белозорович. – Гродно: ГрГУ, 2004. – 148 с.
4. *Белязо, А. П.* Беларуская вёска ў пасляваенныя гады (1945–1950 гг.) / А. П. Белязо. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1974. – 176 с.
5. Доклад «Об усилении борьбы органов прокуратуры с нарушителями устава сельскохозяйственных артелей и расхитителями колхозной собственности» // Национальный архив Республики Беларусь (НАРБ). – Фонд 4п. – Оп. 95. – Дело 24. – Л. 15–24
6. Польша – Беларусь (1921-1953 гг.): сб. докумен. и мат. / Нац. акад. наук Беларуси, Ин-т истории, Департамент по архивам и делопроизводству М-ва юстиции Респ. Беларусь; сост. А.Н. Вабищевич [и др.]. – 2-е изд. – Минск: Беларуская навука, 2013. – 423 с.
7. Рассвет над Неманом: Воспоминания актив. участников колхоз. стр-ва в Гродн. обл. / Ин-т истории партии при ЦК КПБ, Фил. Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС Гродн. Обл. Компартии Белоруссии; редкол.: В.П. Верхось [и др.]. – Минск. Беларусь. – 1982. – 221 с.